

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatı ve risâlet dönemi incelenmeden önce onun içinde yetişip İslam'ı tebliğ ettiği ortamın sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî yapısının genel hatlarıyla ortaya konulması gerekir. Zira 7. yüzyılda Arap Yarımadası çevresindeki dünya hakkında genel hatlarıyla bilgi sahibi olunmadan Allah Resulü (s.a.v.)'in nasıl bir ortama gönderildiği anlaşılamaz. Bu hususta ortaya konulacak resim ve yapılacak değerlendirmeler, hem vahiy ortamının ve vahyin ilk muhataplarının tanınması, dolayısıyla ilahî hitabın doğru bir şekilde kavranmasını sağlayacak, hem de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in İslam'ı tebliğiyle birlikte Arap toplumunda meydana gelen değişim ve dönüşümün boyutlarının sağlıklı bir şekilde tespit edilmesini mümkün kılacaktır.

ARABİSTAN YARIMADASI'NIN TARİHİ VE COĞRAFİ ARKA PLANI

Arabistan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesiştiği bölgede bulunan, doğusunda Basra Körfezi ve Uman Denizi, güneyinde Hint Okyanusu, batısında ise Kızıldeniz ile çevrili bir yarımadadır. Bölgenin orta kısmında Hicaz, güneyinde ise Yemen bulunur. Yemen'den doğuya doğru gidildikçe Hadramut'a, daha sonra Uman topraklarına ulaşılır. Necid, yarımadanın kuzeyinde yer alır. Necid'in güneydoğusunda Yemâme, sonra da Hejer yahut günümüzde Bilâd-i Halîc olarak bilinen Bahreyn bölgesine varılır.¹

Arap Yarımadası'nda iklim, yeryüzü şekillerinin çeşitliğine göre farklılık gösterir. Ancak burada genellikle kuraklık ve sıcaklığın şiddetli olduğu çöl iklimi hâkimdir. Dolayısıyla bölgede gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farklılıkları oldukça fazladır. Bölgeye yağmur nadiren yağar, ancak yağdığı zaman, toprak yapısının sertliği sebebiyle

şiddetli seller meydana gelir ki, bu da çöl topraklarına bereket getirmek yerine tabii afete sebebiyet verir. Tâif ve Medine gibi verimli toprağa sahip olan az sayıdaki bölgeler ise, Arabistan'ın diğer kısımlarına göre yağmur sularından daha çok istifade eder.²

Güney Arabistan

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren Güney Arabistan birçok halk ve medeniyetin yaşam alanı olmuştur. Bilindiği kadarıyla bu bölgede M.Ö. 1400 ile 650 yılları arasında Maînîler hüküm sürmüştür. Başkentlerine nispet edilen Maînîler, ticari faaliyetleriyle temayüz etmiş, hâkimiyet alanı da Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra körfezinin kıyılarına kadar uzanmıştır.³ Maînîlerin ardından Güney Arabistan'da Me'rib şehri merkezli Sebe Krallığı kurulmuştur. Tarım ve ticaretle meşgul olan Sebelilerin inşa ettikleri Me'rib Seddi (Barajı) meşhurdur. M.Ö. 750-115 yılları arasında hüküm süren bu krallık Himyerliler tarafından yıkılmıştır.⁴

Soyları Kahtânî Araplarına kadar ulaşan Himyerliler, Sebe halkını mağlup ettikten sonra Hadramut bölgesini de topraklarına katmışlardır. Tarım ve ticaretle meşgul olan seleflerine nazaran savaşçı nitelikleriyle temayüz eden Himyerliler, Güney Arabistan'da hâkimiyeti ele geçirdikten sonra komşuları İranlılar ve Habeşlilerle de rekabet içinde olmuşlardır.⁵

Himyerliler miladi 4. yüzyılın ortalarında yaklaşık yarım asırlık bir süre Habeş hâkimiyetinde kalmıştır. Bu dönemde Güney Arabistan'da Hristiyanlık ve Yahudilik yayılma imkânı bulmuştur. Himyer hanedanının zamanla Yahudiliği benimsemesi üzerine, Bizanslılar ve Habeşliler bazı dinî ve politik sebeplerden ötürü ülkedeki Hristiyanları himaye etmişlerdir. Dolayısıyla Himyerliler döneminde Güney

Güney Arabistan'da Yaşayan Medeniyetler

Ashabü'l-Uhdüd

Arabistan, siyasi hâkimiyetin yanı sıra dinî mücadelenin de ana merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Nitekim bu süreçte Yahudiliği kabul eden Himyer kralı Zünüvâs ülkesinde yaşayan pek çok Hristiyan'ı din değiştirmeye zorlamış, dinlerini terk etmeyenleri ise “uhdûd” adı verilen ateş dolu çukurlarda diri diri yakmıştır. Kur'an'da bu olaya şöyle işaret edilmektedir:

“Burçlarla dolu göğe andolsun, vadedilmiş güne (kıyamete) andolsun. Şahitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki, (müminleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Onlar müminlere ancak; göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan mutlak güç sahibi ve övülmeye layık Allah'a iman ettikleri için kızıyorlardı. Allah her şeye şahittir.”⁶

Himyer kralının katliamından kurtulabilenler o dönemde Hristiyanlığın doğudaki hâmisi durumunda olan Bizans'tan yardım talebinde bulundular. Bunun üzerine Bizans imparatoru, ülkesinin Yemen'e uzaklığı sebebiyle bizzat kendisinin o bölgeye ordu göndermesinin mümkün olmadığını, ancak Habeşistan'da hüküm süren Aksum Krallığı'ndan Yemen'e müdahale etmesini isteyebileceğini bildirmiştir. Yemen üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Habeş hükümdarı bu teklifi fırsat bilerek miladi 525 yılında, Eryât isimli komutanın emri altında büyük bir orduyu Arap Yarımadası'na gönderdi. Böylece Habeşlilerin müdahalesiyle Yemen'deki Himyerîler devleti tarih sahnesinden silinmiş oldu. Arabistan'ın güneyini kontrol altına alan Habeş Krallığı, ardından Yemen'i Hristiyanlığın önemli merkezlerinden biri hâline getirmek amacıyla San'a'da Kulleys adı verilen bir kilise inşa ettirdi. Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe hem Hicaz'ın tamamını siyasi hâkimiyetine almak hem de Kulleys'e rakip gördüğü Kâbe'yi tahrip etmek için

Fil Vakası

570 yılında Mekke'ye askerî bir harekât düzenlemiş, fakat hedefini gerçekleştirilmeden mağlup bir şekilde gerisin geriye dönmüştür.⁷

Ebrehe'nin ölümünden sonra Habeşistan Krallığı'nın Yemen üzerindeki etkinliği yavaş yavaş kaybolmaya başladı. Bu dönemde Seyf b. Zûyezen, ülkedeki Habeş zulmünü ortadan kaldırmak amacıyla komşu devlet Sâsânîlerden yardım talebinde bulundu. Kistrâ Hüsrev Nûşirevân (551-579), komutanlarından Vahriz'in idaresinde gönderdiği ordusuyla Habeşlileri Yemen'den uzaklaştırdı ve kendileriyle iş birliği içinde olan Seyf b. Zûyezen'i bölgenin idaresine getirdi. Böylece yarımadanın güney topraklarının kontrolü Habeşlilerden Sâsânîlere geçmiş oldu. Bölgede İran istilası yaklaşık olarak yarım asır devam etti. Yemen'de Sâsânîlerin son valisi Bâzân'ın hicretin 7. yılında (629) İslamiyet'i kabul etmesiyle bölge tamamen Müslümanların hâkimiyetine girdi.⁸

Ebrehe'nin Ölümü ve Habeşistan Krallığının Zayıflaması

Kuzey Arabistan

Arabistan'ın kuzeyinde bilinen en eski devlet, Filistin'in güneyinde kurulan ve M.Ö. 4. yüzyıl ile M.S. 2. yüzyıl arasında varlığını devam ettiren Nabatî Krallığı'dır. Devletin başkenti ise Petra şehridir. Nabatîler, hüküm sürdükleri dönem boyunca Roma İmparatorluğu ile Hicaz çölü arasında bir tampon devlet görevi üstlenmişlerdir. Romalılar da çölden gelebilecek muhtemel bedevi saldırılarından korunabilmek için Nabatîleri bilinçli bir şekilde himaye etmişlerdir.⁹ Ancak aradaki iyi ilişkiler uzun süre devam etmemiş, İmparator Traianus (98-117) Nabatîler devletine son vermiştir.¹⁰

Nabatî Krallığı

Nabatî Krallığı'nın sonlarına doğru Kuzey Arabistan'da M.Ö. 1. yüzyılda Tedmürlü (Palmirliler) devleti kurulmuştur. Bu devlet de Nabatîler gibi Romalıların himayesini kazanmış, ancak zaman zaman onların saldırılarına da maruz

Halid b. Velid'in Tedmür'ü Fethi

HZ. EBÛ BEKİR'İN HİLAFETİ

Halife Seçilmesi

Halifelik meselesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra Müslümanların karşı karşıya kaldıkları ilk dâhilî problem olarak kabul edilir. Üstelik bu mesele İslam tarihinin sonraki sürecinde sadece halifenin seçimiyle sınırlı kalmamış, zamanla ortaya çıkan Şîa, Hâricîlik ve Ehl-i sünnet gibi fırkaların ayırt edici ana esaslarından biri olarak görülmüştür.

Benî Saide Çardağı

Medineliler, Resûlullah (s.a.v.)'in vefatının hemen ardından Müslümanların yönetimine talip olduklarını açıklamışlar; daha Hz. Peygamber (s.a.v.)'in teşhiz ve tekfin işlemleri devam ederken “Benî Sâide Çardağı” adı verilen toplantı yerinde hilafetin kendilerinin hakkı olduğunu ileri sürerek Hazrec reisi Sa'd b. Ubâde'yi bu vazifeye aday göstermişlerdi.⁴²⁸ Sa'd b. Ubâde, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'i düşmanlarına karşı kendilerinin koruduklarını, Arapların ancak Medinelilerin yardımıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in otoritesine boyun eğdiklerini, bu sebeple Müslümanları yönetme konusunda kendilerinin başkalarından daha fazla hak sahibi olduklarını iddia eden bir konuşmayla adaylığını ilan etti.⁴²⁹

Hilafetin Kureyşliliği

Ensarın halife seçmek için toplandığını haber alan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde ile olay yerine gitti.⁴³⁰ Medinelilerin niyetini öğrendikten sonra onların dindeki faziletini ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yardımlarını vurgulayan sözlerinin ardından şöyle bir konuşma yaptı:

“Biz Resûllullah (s.a.v.)'in yakınları ve akrabasıyız. Hilafetin sahipleri biziz. Araplar içinde insanların en soylusuyuz. Bundan dolayı hilafet, Kureyş'ten birine daha münasiptir.⁴³¹ Sizler bizleri korudunuz ve bizlere yardımcı oldunuz, ancak insanlar Kureyş'e tabi olurlar. Siz de bilirsiniz ki, Araplar halifelîğe sadece Kureyş'i uygun göreceklendir;

çünkü onlar, Arapların en değer verdikleri ve şereflî kabul ettikleri yurdun sahibidirler ve İbrâhim (a.s.)'in duasına muhatap olmuşlardır. Biz emir, sizler ise vezirlersiniz. Nitekim sizler, Resûlullah (s.a.v.)'in de vezirleri olmuştunuz.”⁴³²

Hiz. Ebû Bekir'in bu sözleri toplantıda bulunanları genel anlamda ikna etmiş görünüyordu. Halifelik görevinin Kureyş'te kalması kanaati öne çıkmaya başlayınca Hazreclî Hubâb b. Münzir, karşılıklı olarak birer kişinin bu makama getirilmesini teklif etti. Ancak onun bu fikri, bizzat ensar ile gelenleri Üseyd b. Hudayr ile Beşîr b. Sa'd tarafından makul karşılanmadı.⁴³³ Dahası Medineli Beşîr b. Sa'd ve Ma'n b. Adî, hilafetin Kureyş'in elinde kalmasının gereğini vurgular mahiyette görüş bildirdiler. Son açıklamalar muhacir temsilcilerinin elini daha da güçlendirdi.⁴³⁴ Hiz. Ebû Bekir yanında bulunan Hiz. Ömer ve Hiz. Ebû Ubeyde'ye işaret ederek onlardan herhangi birini halife olarak seçebilecekleri tavsiyesinde bulundu. Ancak onlar, bu görev için en uygun adayın Ebû Bekir olduğunu söylediler.⁴³⁵ Netice olarak Müslümanların halife adayı ortaya çıkmış oldu. Başta Hiz. Ömer ve Hiz. Ebû Ubeyde olmak üzere orada hazır bulunan az sayıdaki Kureyşli, ardından Medineliler Hiz. Ebû Bekir'e sırayla biat etmeye başladılar.⁴³⁶ Netice itibarıyla hem ensarın sebep olabileceği bir yönetim krizi engellenmiş hem de Müslümanların Hiz. Peygamber (s.a.v.)'den sonraki lideri belirlenmiş oldu.

İlk halife seçimi toplantısının muhtevasıyla ilgili olarak gündeme gelen bir diğer mesele ise, halife seçiminde üzerinde konuşulduğu iddia edilen, hatta bu konudaki tartışmaların merkezinde yer alan “*İmamlar Kureyş'tendir.*” hadisidir.⁴³⁷ Buna göre Hiz. Ebû Bekir, kendisinin halife seçildiği toplantıda bu hadisi delil göstermek suretiyle haklılığını ispat etmiştir. Daha sonraki dönemde ise başta fıkıh ve kelim bilgileri olmak üzere Ehl-i sünnet âlimleri bu

Hiz. Ebû Bekir'in
Halife Seçilmesi

Kur'an'ın toplanması görevini verdi. Müslümanlara yapılan umumi duyuruyla, yanlarında yazılı Kur'an nüshaları ve parçaları olanların, bunların Kur'an ayetleri olduğuna tanıklık edecek iki şahitle birlikte görevli heyete başvurmaları talep edildi. Böylece Kur'an yazılı malzeme ve ezber yardımıyla eksiksiz olarak toplanarak Hz. Ebû Bekir'e teslim edildi. İki kapak arasındaki bu derlemeye "Mushaf" adı verildi. Hz. Ebû Bekir'in talimatıyla cemedilen Kur'an, başta Hz. Ömer ve Hz. Ali olmak üzere bütün sahabenin onayını almış (icmâ), kimseden bir itiraz gelmemiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde bir araya getirilen söz konusu mushaf tedbir olarak muhafaza edilmiş, sahâbîler ise kendi nüshalarına ve ezberlerine göre okuyuşlarını sürdürmüşlerdir. Orijinal nüsha kabul edilen bu kitap, halife Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra halife seçilen Hz. Ömer'e, onun vefatı ile de kızı ve aynı zamanda Resûlullah (s.a.v.)'in eşi olan Hafsa'ya intikal etmiştir.⁴⁸⁵

HZ. ÖMER'İN HİLAFETİ

Halife Seçilmesi

Hz. Ebû Bekir, hicretin 13. yılı cemaziyelahir ayının başlarında (Ağustos 634) rahatsızlandı. Hastalığının vefat ile sonuçlanması ihtimaline karşılık kendisinden sonraki halifeyi belirlemeye karar verdi. Bu görev için en uygun aday olarak Hz. Ömer'i düşünüyordu. Niyetini ilk önce yakın danışmanlarından Abdurrahman b. Avf'a açıkladığında, bu konuda en isabetli kararı halifenin vereceğine inandığını söylemekle birlikte, Hz. Ömer'in sert mizaçlı olmasından dolayı tereddütlerinin olduğunu bildirdi. Hz. Ebû Bekir ise onun sertliğinin kendisinin yumuşaklığından kaynaklandığını, ancak görevi üstlendiği takdirde daha itidalli ve soğukkanlı hareket

edeceğini dile getirdi. Halife konuyu Hiz. Osman'a açınca, onun da görev için en isabetli kişinin Hiz. Ömer olacağı yönündeki kanaatini aldı.⁴⁸⁶

Hiz. Ebû Bekir, muhacir önderleriyle yaptığı görüşmelerden sonra Müslüman toplumun diğer önemli kanadını oluşturan ensarın düşüncesini de öğrenme ihtiyacı duydu. Bu amaçla istişare yaptığı Evs reislerinden Üseyd b. Hudayr, Hiz. Ömer'in halifeliğine onay vereceklerini bildirdi. Diğer taraftan Ömer b. Hattâb'ın halifeliğe getirileceği duyumunu alan başka bazı sahâbîler de, onun sert mizacıyla ilgili olarak endişelerini dile getirdiler. Hatta bir kısmı bu konuda Allah'a ne cevap vereceğini söyleyerek Hiz. Ebû Bekir'e sorumluluğunu hatırlattıklarında Halife onlara şu cevabı verdi: "Siz beni Allah ile mi korkutuyorsunuz? Sizin işinizde zerre kadar haksızlık etmiş olan hüsrana uğrasın. Rabbime kavuştuğum zaman, 'Allah'ım onlar üzerine kullarının en iyisini halef tayin ettim.' derim."⁴⁸⁷

Hiz. Ebû Bekir yaptığı görüşmeler sonucunda teklifinin genel kabul gördüğü kanaati ulaştıktan sonra kâtibi Hiz. Osman'a şu ahitnameyi yazdırdı:

"Bu, Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe'nin dünyadan ayrıldığı son deminde, ahirete yol aldığı ilk anında, kâfirin iman ettiği, günahkârın tevbe ettiği ve yalancının doğru söylediği bir anda yaptığı ahittir. Ben, kendimden sonra Ömer b. Hattâb'ı tayin ettim. Onu dinleyip itaat ediniz. Ben bununla Allah'a, Resûlü'ne ve dinine, kendime ve size iyilik dilemiş bulunuyorum. Adil davranırsa ne âlâ, ki benim ondan umduğum ve beklediğim de budur. Aksi hareket ederse, herkes yaptığı'nın cezasını görür. Ben iyilik istiyorum. İleride ne olur onu bilemem. Zalimler neye uğrayacaklarını bilecekler. Allah'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun."⁴⁸⁸

Hiz. Ebû Bekir'in
Hiz. Ömer'i Halife
Tayin Etmesi

Benî Cumah soyundan olup Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan Safvan b. Ümeyye, Mendineli olması sebebiyle Divan'a bütün Kureyş ailelerinden sonra kayda geçen, ancak Bedir Gazvesi'ne iştirak etmiş bulunan Muhammed b. Mesleme'den daha az atıye almıştır. Hz. Ömer'in sisteminde atıyede asıl tercihin kabile değil, İslam'a girmedeki öncelik olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹¹ Halife, maaş ödeme sisteminde azat edilmiş köleleri (mevâlî), onları azat eden efendileriyle aynı seviyede kabul etmiştir. Söz gelimi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in azatlısı Zeyd'in oğlu Üsâme hukuken Hâşimîler'den kabul edildiği için Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'tan hem önce yazılmış hem de daha fazla atıye almaya hak kazanmıştır.⁶¹²

Hiz. Ömer, divan sisteminde hak sahiplerine İslam'a girmedeki önceliklerine göre farklı maaş takdir etmiş olmakla birlikte, hayatının son döneminde bu uygulamayı kaldırmayı düşündüğünü, en alt düzeyde maaş alan ile en üst düzeyde maaş alanı eşitleyeceğini belirtmiş; ancak ömrü buna imkân vermemiştir.⁶¹³

HIZ. OSMAN'IN HİLAFETİ

Halife Seçilmesi

Hiz. Ömer, hicretin 23. yılı zilhicce ayında (4 Kasım 644) Muğîre b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lüe'nin gerçekleştirdiği suikast sonucunda ağır bir şekilde yaralandı.⁶¹⁴ Bunun üzerine ashabın ileri gelenleri, onun tıpkı Hz. Ebû Bekir'in yaptığı gibi yerine birini tayin etmesini istediler. Ancak Hz. Ömer bu talebi uygun bulmadı. Bu konuda yapılan ısrarlı istekler karşısında da eğer hayatta olsalardı bu göreve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ile Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'den birisini düşünebileceğini, ancak o an için bunun imkân dâhilinde olmadığını söyledi.⁶¹⁵

Hiz. Ömer'in Vefatı

Hız. Ali, Hız. Osman, Hız. Talha, Hız. Zübeyr ve Hız. Abdurrahman b. Avf gibi liderlik potansiyeline sahip sahâbîlerin birçoğu hayatta iken, Hız. Ömer'in bunlardan herhangi birini tavsiye etmemiş olması ilginçtir. Anlaşılan halife, kendi döneminde yaşanan gelişmelerden ve sosyal bünyedeki değişmelerden yola çıkarak toplumun artık önceki gibi rahat idare edilemeyeceğini görmüş, kendisinden sonra halife olacak kişinin daha zor şartlarda görev yapacağını fark etmiş, bundan dolayı herhangi bir kişiyi yerine tayin etmekten, daha doğrusu bunun sorumluluğunu üstlenmekten çekinmiştir. Onun, halifelik konusunda Hız. Ali ve Hız. Osman gibi sahabe önderlerinden herhangi birini tercih etmemiş olması, başka bir endişeden de kaynaklanmış olabilir. Bu da Arap toplumunun zaaf noktasını oluşturan asabiyetten başka bir şey değildir. Zira geçmişte çok eskilere dayanan Ümeyye-Hâşim mücadelesi halifelik sebebiyle bu iki kişinin şahsında tekrar gündeme gelebilirdi. Bu ve benzeri çekinceler Hız. Ömer'i halife tayini yerine meseleyi şûraya havale etmeye yöneltmiş görünmektedir. Kendisine halef tayiniyle ilgili olarak yapılan tüm teklifleri geri çeviren halife sonunda bu makam için Hız. Peygamber (s.a.v.)'in cennet ehlinde saydığı altı sahâbîden teşekkül eden bir aday listesi belirledi. Bunlar Hız. Ali, Hız. Osman, Hız. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hız. Zübeyr b. Avvâm, Hız. Talha b. Ubeydullah ve Hız. Abdurrahman b. Avf idi.⁶¹⁶

Hız. Ömer'in Şûra
Heyeti

Hız. Ömer'in tespit ettiği altı kişi o dönemde Müslümanların önde gelenleriydi. Bu sebeple hilafet görevinin onların dışında herhangi bir kişiye verilmesi beklenemezdi. Hız. Ali Benî Hâşim'in, Hız. Osman Benî Ümeyye'nin, Hız. Talha Benî Teym'in, Hız. Zübeyr Benî Esed'in, Sa'd b. Ebû Vakkâs ile Abdurrahman b. Avf ise Benî Zühre'nin reisleri durumundaydılar. Ayrıca onlardan her birinin Müslüman toplum içinde yardımcı ve destekçileri de bulunuyordu.⁶¹⁷

hep birlikte halifeyi şehit ettiler. Hz. Osman'ın öldürülmesi hicretin 35. yılı 17 veya 18 Zilhicce (16-17 Haziran 656) tarihine tesadüf eder.⁷⁰³

Hz. Osman'ın şehit edilmesi İslam tarihinin dönüm noktalarından birisi olarak kabul edilir. Her şeyden önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'in halifesi Müslümanların toplu şekilde gerçekleştirdikleri bir isyan neticesinde öldürülmüştü. Bu olay, İslam toplumunda uzun süre devam edecek sancılı bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Nitekim daha sonra Hz. Ali halife seçilmiş, ancak onun yönetimi başta Ümeyyeoğulları olmak üzere toplumun bazı kesimleri tarafından kabul görmemiştir. Şehit halife Hz. Osman'ın ailesi bundan sonra Muâviye liderliğinde harekete geçerek ölen halifenin kanı üzerinden Hz. Ali'ye karşı iktidar mücadelesi başlatacaklardır.

Hz. Osman'ın
Şehadeti

HZ. ALİ'NİN HİLAFETİ

Halife Oluşu

Hz. Osman'ın 35 (656) yılında Basra, Kûfe ve Mısır'dan gelen asiler tarafından şehit edilmesinden sonra insanlar bir süre şaşkınlık geçirdiler. Anlaşılan o ki, başta halifenin kendisi olmak üzere hiç kimse hadisenin bu noktaya ulaşacağını düşünmemişti.⁷⁰⁴ İlk zihinsel şok atlattıktan sonra gerek Medineli Müslümanlar, gerekse Hz. Osman'a karşı isyan etmek suretiyle onun ölümüne sebep olanlar, yeni halifenin seçilmesi gerektiğini düşünmeye başladılar. Görev için en kuvvetli aday şüphesiz Hz. Ali idi. Ancak o, mevcut şartlarda halifelik görevinin yapamayacağını düşünüyordu. Dolayısıyla kendisine yapılan teklifi geri çevirdi. Kendisi yerine Hz. Ömer'in tespit ettiği şûranın diğer üyeleri Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan birine biat edilmesini istedi. Fakat onlar da hilafet

Yeni Halifenin
Seçilmesi

görevini üstlenmeye razı olmadılar. Yapılan istişareler sonucunda gerek Medinelilerin ısrarlı talepleri, gerekse asilerin baskılarıyla Hz. Ali halifeliği kabul etmek durumunda kaldı.⁷⁰⁵ Bunda, ihtilalcilerin, Medine ileri gelenlerine halifeyi seçmeleri, aksi takdirde halifelik için adı geçen Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve birçok kimseyi öldürecekleri tehdidinde bulunmalarının da etkisinin olduğu unutulmamalıdır.⁷⁰⁶

Hz. Ali'nin
Halifeliği Kabulü

Biat işlemleri tamamlandıktan sonra Hz. Ali görevine başladı. Ancak hem ensar hem de muhacirlerden bazı Müslümanlar ona biat etmediler. Bunların başında muhacirlerden Sa'd b. Ebû Vakkâs, Üsâme b. Zeyd ve Abdullah b. Ömer; ensardan ise Hassân b. Sâbit, Mesleme b. Muhalled, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme, Numan b. Beşîr, Zeyd b. Sâbit, Râfi b. Hudeyc, ve Fudâle b. Ubeyd gibi şahıslar gelmekteydi.⁷⁰⁷

Müslümanlar Hz. Ali'ye biat konusunda genelde üç kısma ayrılmışlardır: Birinci grup tereddütsüz biat edenler; ikinci grup Sa'd b. Ebû Vakkâs, Muhammed b. Mesleme, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Ömer gibi çekimser kalanlar⁷⁰⁸, üçüncü grup ise biatten kaçarak Medine'yi terk edenlerdir. Bunlar ise Kudâme b. Maz'ûn, Abdullah b. Selâm ve Muğîre b. Şu'be gibi şahıslarla⁷⁰⁹ Mekke'ye kaçan Emevîler'dir.⁷¹⁰

Hz. Ali'ya Biatte
Müslümanların
Takındıkları
Tavırlar

Görüldüğü üzere Hz. Ali'nin karşılaştığı ilk siyasi problem, Müslümanların tamamının desteğini alamamış olmasıydı. Bu mesele ortada dururken halife yeni ve daha karmaşık bir konu ile de yüz yüze kalmıştır ki, bu da sefinin katillerinin tespit ve cezalandırılmasıydı. Bu konuda kendisinden ısrarla talepte bulunan iki grup ise Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ile bunların safında yer alanlar (ashâbü'l-cemel) ve Muâviye önderliğindeki Şamlılar idi.

tarafından gerçekleştirildi, ancak halife onun saldırısından kurtulmayı başardı. Daha sonra İbn Mülcem harekete geçerek, daha önce zehirlemiş olduğu kılıcıyla Hz. Ali'yi başından ağır bir şekilde yaraladı. Bu esnada olay yerine ulaşanlar kısa süre içinde saldırganı yakaladılar. Diğer suikastçi Şebîb ise kargaşadan istifade ederek kaçtı. Yaralı vaziyette iki gün evinde yatan Hz. Ali, 19 Ramazan 40 (26 Ocak 661) tarihinde 63 yaşında iken vefat etti.⁸⁰⁴

Hz. Ali'nin Vefatı

Hz. Ali'nin Hâricîler tarafından şehit edilmesi Irak'taki yönetim problemini daha da karmaşık hâle getirirken Şam'da kendisini halife ilan eden Muâviye'nin hedefine ulaşması için büyük bir fırsat doğdu. Artık onun karşısında Hz. Ali denginde bir kişinin çıkma ihtimali yoktu. Bütün Müslümanların lideri hâline gelebilmesi için önünde mühim bir engel kalmamıştı.

HZ. HASAN'IN HİLAFETİ

Halife Oluşu

Hz. Ali, 17 Ramazan 40 (24 Ocak 661) günü Hâricîlerden Abdurrahman b. Mülcem'in gerçekleştirdiği suikast sebebiyle ağır yaralı bir vaziyette evine götürüldü. Aldığı yaradan dolayı halifenin hayatını kaybedebileceği ihtimali ortaya çıkınca, taraftarlarınca kendisine şayet ölürse, halife olarak oğlu Hasan'a biat edip edemeyecekleri soruldu. Hz. Ali ise, oğlunun bu makama getirilmesi konusunda ne emreden ne de nehyeden konumunda olacağını, kararı Müslümanların vermesi gerektiğini söyledi.⁸⁰⁵

İslam tarihi kaynaklarının genelinde Hz. Hasan'ın halifelğe getirilişi bu şekilde aktarılırken, hilafeti (imâmet) dinin esasları arasında değerlendiren Şiîler, onun görevi

üstlenmesinin babası Hz. Ali'nin yazdığı bir vasiyetname ile gerçekleşmiş olduğunu ileri sürerler. Nitekim Şiî müellif Kuleynî'ye göre Hz. Ali, vefatından önce oğlu Hasan'ı çağırarak onu Müslümanlara imam tayin ettiğini bildirmiştir.⁸⁰⁶ Bu konuda Hz. Ali'nin vasiyetini de yeterli görmeyen bazı Şiî müellifler, "*Hasan ve Hüseyin ister imamet görevini yerine getirsinler; ister bazı engel veya maslahattan dolayı bunu yapmasınlar, her ikisi de imamdırlar.*" mealinde bir hadis rivayet etmek suretiyle, Hz. Hasan'ın halifelğe getirilme kararının doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından verildiğini ispata çalışırlar.⁸⁰⁷

Hz. Ali'nin yaralanmasından iki gün sonra, 19 Ramazan 40'ta (26 Ocak 661) vefat etmesi üzerine Kûfeliler, oğlu Hasan'a biat ettiler.⁸⁰⁸ Kaynaklarda ona ilk biat eden kişinin ensardan Kays b. Sa'd olduğu zikredilir. Buna göre Kays, Hz. Hasan'a "Allah'ın kitabı, Peygamberi'nin sünneti ve ihtilalcilerle savaşmak üzere sana biat edeyim." teklifinde bulunmuş, buna karşılık Hz. Hasan, sadece Allah'ın kitabı ve peygamberin sünneti üzerine biat etmesini, zira bunun diğer bütün şartlardan önce olduğu cevabını vermiş, muhatabının savaş şartını kabul etmemiştir.⁸⁰⁹ Kays'tan sonra diğer Kûfeliler biat için geldiklerinde Hz. Hasan onlardan da, itaat etmek, savaşacağı kişilerle savaşmak, barış yapacağı kişilerle barış yapmak üzere biat yapmalarını talep etmiştir.⁸¹⁰ Kûfeliler, savaş şartını mutlaka biat içinde dile getirmek istedikleri için onun yanından ayrılarak Hz. Hüseyin'e ulaşmışlar, "yoldan çıkmış Şam ehliyle savaşmak üzere" kendisine biat etmek istediklerini bildirmişlerdir. Hz. Hüseyin de onların tekliflerini reddedince, yeniden Hz. Hasan'ın yanına dönerek onun istediği şartlarda biate razı olmak durumunda kalmışlardır.⁸¹¹

Hz. Hasan, biatın tamamlanmasından sonra Kûfe dışındaki diğer eyaletlere haber göndererek, idareci ve halkın kendisine biatını talep etti. Beklendiği gibi Şam ve Mısır